

*Тільки сонце пригріє – борода його красніє.
 Прийшла кума із довгим вінником
 На бесіду з нашим півником,
 Схопила півня на обід
 Та й замела мітлою слід.
 Наш піддячий любить борця гарячий,
 А як голодний, то їсть і холодний.
 Пішла баба дубнячком,
 Зачепилась гапнячком,
 Сюди смик, туди смик,
 Відчепила свій гаплик.
 Сва сіла розсудити, що сама буде робити,
 Вночі їсти, удень спати, щоб сонця не знати.
 Ледар, ледар, годі спати,
 Треба ледарю вставати.*

Вдосконалення та шліфування дикції може бути ефективним лише за умови налагодження процесу постійної систематичної роботи, спрямованої на виховання всього комплексу культури і техніки мовлення майбутніх фахівців. До того ж, якщо у повсякденному житті не слідкувати за унормованістю, не прагнути виразності своєї мови, не виявляти шанобливого ставлення до неї, то оволодіти справжньою культурою і технікою мовлення буде практично не можливо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lozinski Jozef. Gramatyka języka ruskiego (małoruskiego). – Przemyśl, 1846.
2. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика. – К., 1994.
3. Томаш І. Мистецтво говорити. – К., 1989.
4. Савкова З.В. Как сделать голос спенническим. – М., 1976.
5. Смелкова З.С. Азбука общения. – Самара, 1994.
6. Ющук І.П. Лекції зі вступу до мовознавства. – К., 1995.
7. Паляк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995.
8. Черкашин Р.О. Художнє слово на сцені. – К., 1989.

Микола Пічкур

КОМПОЗИЦІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Особливості сучасної цивілізації вимагають суспільного залучення до формування високої професійної культури вчителя, від якого залежить успішність вирішення комплексу проблем розбудови державності України. Тому для сучасної педагогічної науки актуальними є постановка, теоретичне обґрунтування і практичне розв'язання широкого кола питань, пов'язаних із розвитком особистісних і фахових якостей майбутніх учителів різного профілю, зокрема вчителів образотворчого мистецтва, здатних формувати в учнів естетичні смаки, розвивати художньо-творчі здібності, плекати потенційно висококультурну особистість громадянина оновленої держави.

Специфіка професійної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва полягає у тому, що в результаті взаємовпливу, взаємопроникнення якостей його особистісної культури і якостей професійної майстерності утворюється єдність, що складає систему соціально- професійних особистісних якостей [11, 155], які виявляються у трьох площинах фахової діяльності: педагогічній (розв'язування творчих завдань спеціально-педагогічного характеру); мистецькій (художня творчість). Кожний пласт діяльності накладає свій відбиток на особистісну (цілісну) культуру майбутнього вчителя образотворчого мистецтва і специфічно виявляється у своєрідному осередді – композиційній культурі фахівця, оскільки “композиція-скелет, стрижень професійної школи, особистісна система майстерності”, “феномен особистісного досвіду, що виростає до конструкції світобачення і принципу формотворення” [8, 116]. Виходячи із такої всезагальної категорії

композиції, ми вважаємо композиційність інтегрованим чинником і показником названої вище єдності.

Обґрунтованість нашої позиції полягає в тому, що серед численних характеристик різних видів мистецтва, зокрема і педагогічного, одне з найважливіших місць належить композиції – універсальному інструменту творчості (В.Н.Єсипов), що лежить в основі професійної діяльності вчителя. Це дає підстави стверджувати, що саме дана категорія є джерелом професійної мотивації (потреби, бажання, інтерес, цілі й прагнення до творчого професійного компонування), основою професійної підготовленості (відчуття, знання й уміння професійної композиції) та фундаментом професійної майстерності (композиційно-творчі здібності, професійно-творча техніка компонування).

У результаті термінологічного аналізу встановлено, що композиція у філософії – пошук гармонії, процес самоорганізації [1]; в естетиці – чуттєве явище, досконалість, довершеність, гармонія й краса [2]; у психології – створення цілісних зорових структур, поєднання зорової реакції і думки [12,17], утворення комбінаторних образів [4;5]; у педагогіці – навчальний предмет, який передбачає формування системи знань, умінь і навичок, спрямованих на гармонійне формування [3], поєднання частин у ціле, побудову художньої форми, єднання змісту і форми [13,10-11] у пластичних мистецтвах і аргументному середовищі. Із цих означень впливає принцип системності, друге – на принцип естетичності, в чому і полягає головна цінність композиції – універсальність – міжсистемний зв'язок між різними галузями гуманітарних знань, що дозволяє ствердити: композиція – фундаментальне гуманітарне поняття, яке має основоположне значення для розуміння сутності культури, способів її розвитку.

У зв'язку з цим є підстави розглядати культуру вчителя образотворчого мистецтва у композиційному аспекті, спираючись при цьому на те, що сутність його професійної діяльності визначається видовою побудовою діяльності особистості, запропонованої М.С.Каганом: гносеологічний, аксіологічний, творчий та художній потенціали [7,262]. Основою цих потенціалів будемо вважати композицію, оскільки відчуття, сприйняття і пізнання довкілля призводить до нагромадження композиційних знань як “результату структурування реальності, а не просто її копії” [10,11] (гносеологічний потенціал); “мірою ж усякої формотворчості, знаходження смислів і смисложиттєвих цінностей є культура” [8,164] (аксіологічний потенціал); “композиція є універсально-конструктивна перетворююча діяльність” [8,161]; “композиція – це основа та універсальний інструмент творчої діяльності” [6,42] (творчий потенціал); “композиція обумовлює оптимальну побудову будь-якої діяльності” [9,20] (зокрема й комунікативну); “композиція – ключове поняття художньої практики” [8,115] (художній потенціал).

Беручи до уваги конструктивно-творчий аспект композиційної діяльності, доцільно запропонувати новий науковий термін, що характеризуватиме певний зріз культури особистості – *“композиційна культура” – формовані композиційною діяльністю людини особистісні якості, що складають передумову її повноцінної участі в універсальному процесі формотворення і фокусування яких у будь-якому виді діяльності робить цю діяльність конструктивно-творчою (продуктивною).*

Композиційна культура вчителя образотворчого мистецтва визначається трикомпонентною структурою: когнітивний, емоційний та діяльнісний компоненти.

1. *Когнітивний компонент* – пізнання композиційних закономірностей, універсальних і специфічних композиційних особливостей навколишнього, явищ мистецької та педагогічної дійсності на основі виділених принципів композиції; розуміння завдань художнього і педагогічного компонування; мислення за допомогою категорій композиції в процесі художньої і педагогічної творчості; знання композиційних закономірностей, засобів виразності в художньому і педагогічному компонуванні.
2. *Емоційний компонент* – особистісне ставлення вчителя образотворчого мистецтва до явищ навколишнього світу, художньої і педагогічної діяльності відповідно до принципів композиції.
3. *Діяльнісний компонент* – потреби, мотиви, бажання й інтерес у створенні і реєстрації композиції в її універсальному значенні; уміння професійного компонування; уміння здійснювати рефлексивні акти корекції і самокорекції.

Правомірність виділення першого компонента пояснюємо тим, що такі композиційні ознаки доквілля як розмаїтість форм і звуків, світло і колір, пропорція, симетрія, ритм (Г.Апресян); барвисті якості і закономірності пластичних форм (Б.Благодир); ритм, аритмія, гармонія і дисгармонія (М.Киященко, М.Лейзеров); розмірність, єдність, різноманіття, цілісність, доцільність (Л.Солодовиченко); текстура поверхні (Дж.Гібсон); декоративність, конструктивність, динамічність (О.Забаро-Прасова); гармонійні пропозиції (С.Гіка) тощо є джерелом живлення композиційно-інформаційного фонду особистості вчителя образотворчого мистецтва і нагромаджуються шляхом пізнання об'єктивних композиційних властивостей природних і духовних утворень, які можуть втілюватися в процес художньої і педагогічної творчості. Процес пізнання композиційних рис навколишнього передбачає їх розуміння, що є основою композиційного мислення, у якому виявляються такі процедури, як аналіз і синтез мистецького твору, педагогічних ситуацій, визначення педагогічних проблем тощо відповідно до принципів композиції.

Обґрунтованість вибору другого компонента покажемо на тому, що, сприймаючи композиційні риси доквілля, мистецьких явищ і педагогічних процесів як дещо цілісне й прекрасне, людина пробуджує красу в собі, відчуває її еталон у собі, стверджує себе (Т.Кириленко), що позитивно позначається на результатах художньої і педагогічної творчості, внаслідок чого людина переживає широкий спектр почуттів (задоволення, насолоди, радощів тощо).

Доцільність вибору третього компонента бачимо у тому, що потреба у створенні будь-якого виду композиції може бути основою матеріальних і духовних, індивідуальних та соціальних потреб, що можна підтвердити принципом універсальності феномена композиції. Як джерело мотивації, потреби є відповідним відношенням особистості з композиційним світом, що вимагає для своєї реалізації активності суб'єкта у формі його композиційної діяльності, яка збуджується об'єктами, що постають у формі ідей композиції (ідея цілісності, гармонії). Така ідея має ціннісний образ – мотив композиційної діяльності.

Завдяки виділеним принципам композиція має значущість і в рефлексивно-особистісному сенсі, оскільки будь-який акт рефлексії, як бачення людиною власного стану, спрямований на вияв цілісності й краси відповідно до кожного компонента композиційної культури (знаю – незнаю; відчуваю, почуваю – байдуже; вмю – невмю), що дає підстави запропонувати нову соціокультурну парадигму – *людина у світі композиції, композиція у світі людини*. Першу її частину можна трактувати, як вияв зовнішніх ознак сформованості композиційної культури вчителя: здатність адекватно сприймати композиційні об'єкти, знання універсальних композиційних закономірностей і засобів виразності; другу, – як вияв внутрішніх ознак: сформованість потреб, стійких мотивів й інтересів до компоновання, уміння створювати композиції у різних видах професійної діяльності, самокомпоновання на основі рефлексивних актів.

Показники сформованості композиційної культури вчителя образотворчого мистецтва

1. *Здатність адекватно сприймати композиційні об'єкти*: здатність активно відчувати композиційні особливості форми; уміння бачити композицію у явищах доквілля, в мистецькій і педагогічній дійсності; уміння виділяти особливості виразових засобів у конкретному явищі; уміння проводити композиційний аналіз мистецьких творів, різних форм навчання і виховання.

2. *Знання універсальних композиційних закономірностей, засобів виразності*: об'єм теоретичних знань і композиції на міждисциплінарному рівні; обізнаність про форму і зміст композиційних об'єктів.

3. *Сформованість потреб, стійких мотивів та інтересів до компоновання*: сформованість потреб створювати композицію у художній та художньо-педагогічній діяльності; інтерес до художнього і педагогічного компоновання.

4. *Уміння створювати композицію в різних видах професійної діяльності*: уміння створювати нові й оригінальні композиції; технологічні вміння виконання композиції.

5. *Самокомпоновання*: уміння здійснювати рефлексивні акти і вносити корективи у своє "Я" відповідно до принципів композиції.

Отже, ми вважаємо, що композиційна культура є водночас і чинником формування, й критерієм сформованості професійної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Таку інтегральну якість особистості варто розвивати у єдності трьох процесів: навчання композиції

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА

(інформаційний блок); набуття навичок композиційної діяльності (операційний блок); виховання (мотиваційний блок).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршинов В.И., Климонтович Ю.Л., Сачков Ю.В. Естествознание и развитие: Диалог с прошлым, настоящим и будущим // Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – М., 1986. – С.408-423.
2. Волкова Е.В. Композиция в живописи как эстетическая категория // Вестник Московского университета, серия «Философия», 1969. – № 6.
3. Волков Н.Н. Композиция в живописи: В 2-х т. – М., 1977.
4. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М., 1967.
5. Выготский Л.С. Детская психология // Собр.соч.в 6-ти т. – М., 1984.
6. Есипов В.Н. Развитие композиционных способностей в процессе обучения изобразительному искусству // Развитие творческих способностей на занятиях изобразительного искусства. – М., 1983. – С.41-50.
7. Каган М.С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа. – М., 1974.
8. Легенький Ю.Г. Культурология изображения (Опыт композиционного синтеза). – К., 1995.
9. Норенков С.В. Композиционная деятельность в архитектурной подготовке студентов // Художественно-композиционная подготовка архитекторов и дизайнеров / под ред. В.И.Иовлева, А.А.Барабанова, Н.П.Уваргиной. – М., 1989. – С.16-23.
10. Пиаже Ж. О природе креативности // Вестник Московского университета, серия «Психология», 1996. – № 3. – С.8-17.
11. Пічкур М.О. Про категоріальний зміст поняття “професійна культура вчителя” // Збірник наукових праць за ред. В.Г.Кузя. – К., 1998. – С.150-156.
12. Сапого И.Г. Предмет и форма. Роль восприятия материальной среды художником в создании пластической формы. – М., 1984.
13. Шорохов Е.В. Композиция: Учебник для студентов художественно-графических факультетов педагогических институтов. – М., 1986.